
KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

TÖPRENGÉSEK KANIZSÁRÓL

S A F F E R P Á L

I.

Egy este, beszélgetés közben, valaki a kanizsaiak közül csendesesen megjegyezte:

— Szép, szép, ez már a huszonnyolcadik írótábor, de valahogy nincs tapintható eredmény. Nem látom a művet.

— Van az is, mondtam, vers, próza...

— Nem arra gondolok, folytatta a beszédársam, valami nagyra, regegyre, amelyben benne lenne a kanizsai melós...

Egy kicsit fülsértő volt a megjegyzés, de tudtam, hogy nem úgy gondolja. Nem rendeli, nem parancsolja, csak kívánja, álmodja, hogy ennek az ő világának itt valami írott nyoma maradjon. Ezért válaszként csak visszakérdeztem, hogy hol találkozhat itt az író a kanizsai „melóssal”.

Nem árultam el, hogy én találkoztam vele. Az egyiknek kertés háza van, a másiknak összkomfortos lakása, a harmadik most építkezik. Az egyik gyári munkás, és azon kesereg, hogy nem bírnak szállítani, mert hol szög nincs, hol drót nincs, illetve van, de csak úgy, ha „megkenik” az anyagszállítót. A másik épületen dolgozik, és azt meséli, hogy ha hibát találnak a tervrajzban, akkor leáll a munka, mert előbb értesítik a mérnököt, a mérnök az ellenőrt, az ellenőr a kivitelező vállalatot, a kivitelező vállalat a beruházót... ha közben a munkások meg nem unják és a saját szakállukra rendbe nem hozzák a dolgot.

Értekezletekre egyik se szeret járni. Idegesíti őket a számadatok szüntelen áradata, amit nincs idejük megérteni, mert sokszor kézhez sem kapják, csak felolvassák nekik az anyagot. Az a sötét érzésük, hogy az adminisztráció az orruknál fogva vezeti őket. A gyerekeik minden héten úszni járnak az új fedett uszodába, ők maguk, hacsak tehetik, kint vannak a Tiszán...

Nem mondtam el neki, mert nem egyezett volna ezzel a képpel, érveket hozott volna fel ellene, és egyszeriben rájöttünk volna, hogy teljesen különböző dolgokról beszélünk, ő a statisztikai valóságról, én pedig életérzésekről.

A félreértés tehát folytatódott, és ő válaszként sorolni kezdte, hogy évente mennyi itt az író—olvasó találkozó.

— Nem az a kérdés, hogy találkozhat-e itt az író az olvasóval, hanem, hogy találkozhat-e azzal a te „melósoddal”!

Ekkor megértettük egymást. Elismerte, hogy az írotábor szervezésében, feszélyezetten vagy kevésbé feszélyezetten, de csak az író és az olvasó találkozik.

Nem azért mondtam el ezt a történetkét, hogy bárkjt is bántsak velem, legkevésbé a kanizsai írotábor szervezőit. Csak szemléltetni akartam, hogy ma, huszonnyolc esztendő után, is fontolgatják az emberek közvetve és közvetlenül, hogy miért jönnek a vajdasági írók minden ősszel Kanizsára.

Ezekből a fontolgatásokból az elmúlt, közel három évtized alatt, különböző magyarázatok születtek:

Van egy „művelődéspolitikai”, amely az írotábort lényegében az irodalompropaganda eszközének tekintti, az „irodalomösztönző” elmélet, amelynek olyan „bőkezű pártfogásolás”, mecénásság íze van, a „kapcsolatápoló”, amely alapvető célnak a nyelvi korlátok áttörését tekinti és így tovább. Mindezeknek a magyarázatoknak és felfogásoknak (amelyek nem egészen alaptalanok és nem is csupán elméletek, mert időről időre hol az egyik, hol a másik nyomta rá bélyegét a kanizsai találkozó arculatára) közös fogyatékosága, hogy nem adnak választ a lényegre, az alapvető kérdésre, arra, hogy az irodalmi alkotómunka szempontjából van-e valami értelme és jelentősége a kanizsai találkozóknak. Mi több, ha csak az említett koncepciókat vesszük figyelembe, akkor tagadó lesz a válasz.

Ha azonban abból indulunk ki, hogy az írot elsősorban az érdeklő (és oda megy el), ami valamilyen módon összefüggésben van az alkotómunkával és az alkotói egyéniség alakulásával, és ezt összevetjük azzal, hogy a vajdasági írók már huszonnyolc éve járnak Kanizsára, akkor másképp fest az egész.

Természetesen én sem merem vállalni, hogy megfogalmazzam ezt az összefüggést. Csak néhány, erősen szubjektív megfigyelést akarok itt leírni, amelyek mozaikkockaként talán beleillenek egy jövőendő, teljesebb képbe:

Amint a találkozóra érkező átlépi a fogadóirodává kinevezett kanizsai könyvtár küszöbét, egyszeriben a megbecsülés és barátságos gondoskodás légkörébe került.

Azután azt veszi észre, hogy nemcsak a szervezők viszonyulnak így hozzá, hanem úgyszólván az egész város.

Az érkezők többsége odahaza elsősorban újságíró, szerkesztő, tanár stb. és csak másodsorban író. Kanizsán lehullik az otthoni gönc. Itt

éreztetik vele, hogy számukra csak író és azért van itt, mert író. Idealizálás ez, de jólesik.

Talán ennek az osztatlan, mindenkinek egyformán kijáró figyelemnek a következménye, nem tudom, de a találkozó résztvevői kezdenek más-képpen viszonyulni egymáshoz, mint egyébként. Mintha megglazulnának az elidegenítő, otthonról hozott válaszfalak. Olyan emberek ülnek le itt egy asztalhoz, akik odahaza egész éven át talán egy szót sem váltanak egymással.

Annyi bizonyos, hogy ebben a légkörben az ember megszabadul a hétköznapi gondoktól és gátlásoktól. Mintha az a képzelet támadna, hogy semmi más dolga nincs ezen a világon, mint írni, csak ezt várják tőle, minden teendője közül ez a legfontosabb, minden más mellékes.

Így van ez öt napig, azután az ember felébred, de azért, tudatosan vagy tudat alatt, valamit magával visz ebből a kanizsai álomból a hétköznapi világba, és ez ott van minden tollvonásában.

Ezért, ha nem is tudom, hogy beszédársam álma teljesül-e valaha is, hogy megjelenik-e majd az a bizonyos regény, amelyben benne lesz a kanizsai melós, nem aggódom. Ő is megérti majd, hogy nem ez a lényeg. Arról nem is szólva, hogy az igazi írás, ha tetszik, ha nem, mindig „melósokról” szól és mindig valamilyen Kanizsáról.

II.

Ahogy múlik az idő, egyre nagyobb az érdeklődés Sinkó Ervin életműve iránt. Nemcsak mennyiségben növekszik ez az érdeklődés (ezek iránt a tipikusan olvasni való szövegek iránt már olyan profán médium is érdeklődik, mint a televízió), de a minősége is változik.

A Forum Könyvkiadó tervének megvitatása során hangzott el az alkotók gyűlésén, Kanizsán, az írók követelése, hogy adják ki újra Sinkó Ervin *Egy regény regénye* című művét és a válasz is, hogy a tervbe, a külföldi partnerek érdeklődésének megfelelően, inkább a *Tizennégy nap* című Sinkó-regényt iktatták be. Aki ismeri e két könyv tartalmát, jól tudja, hogy miért izgalmasabb a jugoszláviai magyar írónak, értelmiséginek (különösen a fiatalabbaknak) az *Egy regény regénye*, és miért érdeklődnek a „külföldi partnerek” inkább a *Tizennégy nap* iránt. Ezt értem az érdeklődés minősége alatt. A sinkói életmű még mindig elég friss tehát ahhoz, hogy eszmei nézetkülönbségek szempontjából is számba vegyék, de időszerűségének nem ez az egyetlen oka.

Erről a másik okról nem az alkotók gyűlésén esett szó, hanem este, a kanizsai Tisza-parton.

Kezdetben a kérdés valahogy messziről vetődött fel:

— Hogyan lehet az, hogy egy gondolkodó, humán műveltségű ember látszólag ugyanolyan könnyen áll az embertelenség, mint az emberség

táborába, ahogyan ezt az újabb kori történelem számos példája tanúsítja?

Nem volt ez megfogalmazott vitatéma, csak egyike a sok, hangosan kimondott töprengésnek, amely már eleve magában hordta az anyagi, társadalomtudományi alapú választ is, hogy adott társadalmi körülmények között az értelmiség, helyzetéből kifolyólag, könnyen megingatható. Pontos válasz, ha az értelmiséget mint réteget szemléljük.

Mi azonban az egyén választ kerestük.

Mert bizonyos szellemi fokon már egyénekről beszélünk, akik előtt világosak a saját társadalmi rétegük viselkedését meghatározó erők, és ezért képesek és kénytelenek kilépni, túl a determináltságon, az alternatívák, a választás hideg magányába.

Ezért az ilyen egyéni választásnak az indokait is az egyénben kell keresni, mindenekelőtt a viszonyulásában ahhoz a másik törvényszerűséghez, amelyet a sinkói életmű is példáz, hogy a gondolat, az írott szó az emberi nemzedékek tudatában az alkotótól függetlenül éli a maga életét és affirmációjához többnyire nem elég egy emberöltő.

Ennek a viszonyulásnak két fő típusát ismerjük:

— a narciszoid értelmiségi viszonyulását, aki önmaga fizikai életét azonosítja a művel, a gondolattal, és nem képes elviselni a felismerést, hogy a kimondott szó sorsa különválhat az ő személyes sorsától;

— az olyan értelmiségi viszonyulását, aki önmagát nem veszi ki a saját maga alkotta világképből — nála ezen a ponton a gondolati és erkölcsi következetesség egymást feltételezi —, és aki számára ezért létkérdés vállalni a giordanói sorsot, pontosabban annak korszerű változatát, amely máglya helyett inkább valami krisztusi kálváriához hasonlít.

A kétféle viszonyulásból kétféle cselekvés is ered:

Az első, a narciszoid viszonyulás, ellenállást vált ki a bamba, a zsenit felfogni képtelen világgal szemben, ami, lévén a valóság tagadása, menthetetlenül az irracionalitás és annak végső „argumentuma”, az erőszak felé vezet (jobb- vagy baloldali terrorerőszak, fasiszta vagy sztálinista institutionális erőszak, vallási miszticizmus — egyre megy), végül is az embert és művét is devalválja.

A másik viszonyulás cselekvésként is következetességet eredményez, amely „erkölcsi tetté” nemesülve a műnek, a gondolatnak még külön, önmagán túlmutató dimenziót kölcsönöz.

A sinkói életmű egyre erősödő időszerűségének is ez a második, nem kevésbé jelentős oka. Mert hogy Sinkó Ervin a sorsvállaló gondolkodók közül való volt, az közismert, de talán nem árt idézni néhány sort az *Egy regény regényéből* annak bizonyítására, hogy mennyire tudatában is volt ennek:

„Ezen a mai nagyon komoly estémen, ezen a keserűen szomorú estén nem csak a magam, hanem egy egész nemzedék nevében, à la Villon

ha nem is az akasztófa árnyékában, de sok-sok akasztófa árnyékában, egész akasztófa erdő árnyékában szólok át az idő kerítésén;

Frères humains, qui après nous vivez...”

Mi is tudatában voltunk azon az estén ott a kanizsai Tisza-parton. És annak is, hogy mi is azokhoz az embertestvérekhez tartozunk, akikhez az idő kerítésén át szólt. Csak abban nem voltunk egészen bizonyosak, hogy aznap méltóak voltunk-e az üzenethez. Ezért egy kicsit keserű szájjal mentem el aludni, és álmomban valami szorított, fojtogatott, de nem tudtam tőle szabadulni, alig fejtettem le egyik csápját, már körém fonódott a másik...

III.

Unnepségek is voltak az idén Kanizsán, emlékkiállítások, Laták István, Súlhóf József és Thurzó Lajos emlékére.

Ilyesmi se nagyon akad másutt. Mégis, volt valami hideg tárgyilagosság is ezekben a rendezvényekben, mint amikor a műgyűjtő előveszi a páncélszekrényből gyűjteményének néhány ritka darabját...

Lehet, hogy túlzás, hogy nem így volt, legalábbis nem ennyire. De tény az, hogy csak az írók mutatták be ezek a kiállítások, valahogy elvonatkoztatva Kanizsától. Nem azt mondták, amit az ilyen kiállításoknak Kanizsán elsősorban mondaniuk kellene: hogy ez a három ember hozzánk tartozott...

Kanizsa nem lehet „műgyűjtő”. A vitrinbe rakás mások dolga, és tulajdonképpen idegen az írótábor szellemétől.

De nem idegen tőle maga az emlékezés. Egyszerű, emberi emlékezés, mint az a tábla a könyvtárterem falán, amelyen sajnos egyre szaporodnak a nevek.

Kár, hogy ebből a sorból hiányzik Vörösvári Heinz Vilmos neve.

Mert Vili bácsi, mint eddig minden évben, most is ott volt Kanizsán — a róla szóló mesékben.

Talán ő az egyetlen, akiről minden ősszel felélednek a mesék és legendák az írótáborban, kicsit tréfásan, kicsit szomorkásan, mintha az ő síró-nevető figurájában a magunk sorsát látnánk. Emlékeztetőül idézek ezekből a mesékből:

Cservenkán élt, a hitlerizmus egyik bácskai fészkeben, és amikor a nekivadult német nacionalizmus eufóriájába őt is be akarták vonni, kijelentette, hogy Vörösvári Heinz Vilmos megmarad annak, ami mindig is volt: vajdasági magyar írónak.

Ne feledjük, ez akkor volt, amikor a dübörgő léptű német fasizmus előtt birodalmak hajtottak fejet.

Négy évtizeden át álmodta Vili bácsi az irodalmat és éltette álmát az a kevés írás, ami néha megjelent tőle. Ez volt életének a tartalma,

meg a kislánya, akinek másmilyen, szebb életet akart, mint amilyen az övé volt.

Nem sok részletet tudok, de ha csak abba belegondolok, amit itt eddig elmondtam, abba, hogy egymaga a cservenkai homályban négy évtizeden át hű maradt egy eszményhez, akkor Szirmai Károly éjszakába futó vonatai jutnak az eszembe.

Felesleges lenne azt taglalgatni, hogy „mekkora” író volt Vörösvári Heinz Vilmos. Csökönyös megszállotta volt az irodalomnak, és egy életen át próbált világot látni, ha másnak nem, hát önmagának és szűkebb környezetének a vidéki magányban és sötétben. Nem lázongott, és nem haragudott, csak panaszkodott néha csendesen, mint aki bocsánatot kér, hogy élni merészel. Eltúrta azt is, hogy tréfát űzzenek vele, csak a közelében lehessen azoknak, akikre mint írókra felnézett. Moziplakátokat rajzolt, hogy a családja ingyen járhasson moziba, a saját pénzén járt Kanizsára, ahol a régi fürdőhotel portása nem akart neki szobát adni, mert az irigyelt „nagy író”, akire hivatkozott, remek viccnek tartotta kijelenteni, hogy ezt az emberkét ő pedig nem ismeri...

A hagyatéka, azt mesélik, négy gondosan fűzött kötet, bizonyára sohasem fog megjelenni. Bekerült valamelyik irattárba, rátették a kezüket az irodalomtörténészek, de nem érnek rá feldolgozni. Nem is kéri számon tőlük senki. Kit érdekel ebben a rohanó világban, hogyan vergődött egy életen át és mit álmodott egy cservenkai kishivatalnok, akit Vörösvári Heinz Vilmosnak hívtak?...

De Kanizsát kell, hogy érdekelje. Nemcsak azért, mert ott járt, hanem azért is, mert Kanizsán mindenkinél jobban, gyakorlatból tudják, hogy az irodalmi hagyomány nemcsak irodalomból, de emberi magatartásokból is áll, különösen, ha ez a magatartás már önmagában balladára hasonlít, mint Vörösvári Heinz Vilmos szomorkás élete. Mert a maga módján ő is szól hozzánk „az idő kerítésén át”.

Ha senki más, Kanizsa ezt köteles feljegyezni.

És nem hiszem, hogy valami kifogásuk lehetne ellene az élőknek, mint ahogy a „nagy író”, aki azóta már maga is átköltözött arra a táblára, ott a könyvtárterem falán, ha tehetné, bizonyára szívből jóvátenné azt a fanyarra sikerült tréfát a fürdőportással, és helyet szorítana neki maga mellett...

IV.

Volt az idei kanizsai találkozón egy beszélgetés az irodalmi díjakról. Nem Tisza-parti beszélgetés volt, hanem hivatalos, az új fürdőhotel jól fűtött szalonjában. Az előkészítő bizottság elmondta, hogy milyen szabályzattervezetet készített, mi elmondtuk az aggályainkat és elképzeléseinket, azután közölték velünk, hogy mindez szép és jó, de az iro-

dalmi díjra már előirányozták a pénzt az illetékesek, azt tehát ki kell osztani, nincs idő tanakodni, különben oda az egész kezdeményezés.

Ilyen vaslogika előtt természetesen nem állhatnak meg semmiféle idealista kifogások és elképzelések, ezért hát nem is akadémizált senki. Valakinek jól jön majd az a díj, olyan vajdasági írók még úgysem látunk, akinek túl sok lett volna a pénze, legyen tehát... De ami az irodalmi díjakat illeti általában, maradok a magam véleménye mellett, és el is mondom itt, hátha egyszer valaki majd mégis igazat ad, ha nem a következő, huszonkilencedik kanizsai találkozón, talán az ötvenedikén, amikor nekem már személyesen aligha lesz módomban kifejtteni.

Az irodalmi díj lényege, kezdve a pénzeszacskótól, amit az uraság vetett oda, tetszése jeléül, az udvari poétának, a mecénáskodás kulturáltabb formáin át, amikor az uraság már szakmabeli bíráló bizottságra bízta, hogy megmondja, mi az, ami neki, mármint az uraságnak, legjobban tetszik, egészen az intézményes irodalmi díjakig itt nálunk, amelyek a dolgozók, az egész társadalom nevében jutalmazzák a szépet — mit sem változott. Ez a lényeg pedig, ha az irodalmi díj intézményét mint emberi viszonyt szemléljük, legalább két alapvető negatívumot tartalmaz:

Az egyik, hogy a művészet lényegétől idegen eszközökkel — pénzzel — próbálja a művészi alkotás értékét kifejezni és a művészt további alkotásra buzdítani.

A másik — amely az elsőnek logikus következménye —, hogy az irodalmi díj mint intézmény mai formájában (ellentétben minden a munka szabad cseréjére vonatkozó elmélettel és gyakorlati törekvéssel) nálunk is tartósítja a jutalmazó és jutalmazott, a javak birtokosa és a javak igénylője, tehát az úr és a szolga viszonyát.

Ezzel nem azt akarom mondani, hogy meg kell szüntetni az irodalmi díjakat. Magam is tudom, hogy áru- és pénzgazdálkodás keretében nemigen lehet másmilyen társadalmi értékmérőket találni — a művészi alkotásra sem —, mint az áru és a pénz. Ezért, amit eddig elmondtam, egyszerű ténymegállapítás csupán egy lehető és kívánatos jövődő szemzögből. De valami talán már ma is jelen lehetne ebből a jövődőből.

Mert az is tény, hogy az öngazgató viszonyok az anyagi termelés területén egyre több módot és eszközt találnak arra, hogy az áru—pénz viszonyok falán réseket törjenek egy emberibb viszony, a szabad munkacseré gyakorlatának első hajtásai számára. Ezek szerint ilyen réstörés a szellemi alkotómunka területén sem lehetetlen.

(Természetesen az író és annak alkotását a közönség felé közgertő intézmények mindennapi, rendkívvül bonyolult viszonyában a konzervatívizmusnak és függőségnek még sokkal torzabb virágait lehetne kimutatni, de ezúttal maradjunk csak a díjagnál, amelyek tulajdonképpen kiegészítő részei ennek a viszonyrendszernek.)

Talán naiv dolog, és ez is a kanizsai hangulatok hatása, a beszélge-

tés után azon töprengtem, hogy mi lenne, ha az irodalmi díjat nem adnák át pénz alakjában, hanem arra használnák fel az összegét, hogy a díjazottal társult alkotók közössége a díjazott író művét hozzáférhetővé tenné egy másik nyelvi környezet számára? Magyarán, ha az íróársak néhány nyelvre lefordítanák a kitüntetett művet.

Hogy a díjazotton kívül ki mindenki járna még jól ezzel, (anyagilag), azt nem nehéz kiszámítani, de hogy egy ilyen díjazás mennyivel emberibb lenne, mint a kézfogas kíséretében átadott boríték, és milyen új, pozitív erkölcsi következményekkel járna, az szinte beláthatatlan. Kezdvé attól, hogy az író valóban érezné, hogy az őt ért megbecsülés és megtiszteltetés nemcsak egy bizottság, hanem egy közösség, íróársai, őszinte véleményének a kifejezése, (mert ezt az őszinteséget a mű népszerűsítésében való tevékeny közreműködésükkel bizonyítják), odáig, hogy a mű elismerése nemcsak a szűkebb nyelvterület, hanem az egész ország irodalmi nyilvánossága előtt nyerne igazolást.

Valószínűleg lenne még egyéb módja is, hogy az irodalmi díjazást legalább valamennyire a mi társadalmunk képére formáljuk, annak törekvéseivel hangoljuk össze, de nekem akkor ez jutott az eszembe. És még valami. Talán épp Kanizsa lehetne egy ilyen kísérlet kezdeményezője és hordozója. Az író tábor szelleme és erkölce, amely huszonnolc éven át magát az író tábor megóvta az intézményesedéstől és bürokratizálódástól, ebben az esetben is jó szolgálatot tehetne.

V.

Nem hagy nyugton az „irodalmi légkör” kifejezés, amelyet annyiszor hallottam Kanizsával kapcsolatban és most az ünnepi irodalmi esten is emlegette egy résztvevő.

Mit értenek irodalmi légkör alatt, ha Kanizsáról, a kanizsai találkozóról van szó?

Az a gyanúm, hogy épp itt rejlik a misztifikáció, amely már huszonnolc éve nem engedi pontosan megfogalmazni, hogy miért is mennek a vajdasági írók Kanizsára.

Mert ez az „irodalmi légkör” amellet, hogy magában foglalja mindazt, amit az elején elmondtam (nem az irodalmi, hanem a baráti légkörről, amellyel az írókat körülveszik Kanizsán), ugyanakkor idealizálása is a dolgoknak.

Idealizálás abban a giccses, idillikus értelemben, amely az írók békés magányban „írogató” (!) emberként ábrázolja, akinek tehát Kanizsától nem is kell egyéb, mint aranyszín ősz, csend és Tisza-part...

Nem kell külön hangsúlyozni, hogy erre a képre csak a Segesvártól Szentkirályszabadjáig terjedő időben írói sorsok ezrei cáfoltak rá és hogy ebből az egész idillikus képletből csak egyetlen szó igaz, az író magá-

nya, de az is homlokegyenest ellenkező értelemben, mert ez a magány sohasem volt békés magány, akkor sem, amikor talán könnyebb, de fölöttébb veszélyes volt igazat írni, és ma sem, amikor igazat írni, legalábbis ezen a tájon, már nem veszélyes (amikor már nem kell „az idő kerítésén át szólni”, mert a kortárs is hallani és érteni akar), de éppen ezért nehezebb.

És mert nehezebb, az ember fokozottabban keresi az utat a másik ember felé, akiről feltételezi, hogy ugyanúgy vergődik a szabadság felelőssége előtt, mint jómaga.

Talán ebben az útkeresésben rejlik a válasz a huszonnyolc kanizsai ősz felelet nélkül maradt kérdéseire.

Én legalábbis itt keresném.